

XX əsrin avavlarında türk şairi Nazim Hikmət "Dünyanı verəlim çocuklara" deyirdi:

Dünyayı verəlim çocuklara

hiç değılsə bir günlüğüne
alı pullu bir balon gibi verelim oynasınlar
oynasınlar **ünlülər** söyləyərk yıldıqların arasında
dünyayı çocuklara verelim
kocaman bir elma gibi verelim
sıcak bir ekmeq somunu gibi
hiç değılsə bir günlüğüne doysunlar
bir gülünlük də olsa **öğrənsin dünya arkadaşlığı**
çocuklar dünyayı uolok elimizden
ölümstüz ağaclar dikecekkter

Həmin əsrin sonlarında isə başqa bir şair - Məmməd İsmayil dünya nizamsızlığına uşaqların öli ilə son qoyulacağına dəli bir inanqla sarılıb yazırdı:

Bağca uşaqların birliyi
Yaşıl işıq yandırır,
Maşınları dayandırır.
Bolkə ordular da dayanar
Bu birliyin önündə...

Bu mısırlar mənə özünə sarı tuşlanmış
süngüyə çökək sənəməgə çalışın kərpə və
onun moşum töbəssümünün əks olunduğu
bir fotoşu xatırladı. Əsl ədəbiyyat və töbəssümün
əbədi olmasına tutunan sənədən başlayır.
İnanaraq ki, bu birlik önündə dünyanın
bütün orduları nə vaxtsa dayana bilər.

Məmməd İsmayil poeziyası bu inam və
sevqi ahənginin qorunmasında, milli-bəşəri
dəyər və sərvarət axtarışını həm keçmiş,
həm də müasir mərhələsində iştirakda haqi-
qət və əməl cizgiləri kəş edən poeziya, şeir-
riyyadır.

* * *

Məmməd İsmayil adı özü ilə bağlı çeşid-
li assosiasiyalar doğurur. O, "hələ söz Vətən-
də, mən qürbətəyəm" mısırlarının əzri yükü-
nünü çəkəməyi aln yazısına çevirib uzun illər
qardaş Türkiyədə yaşayan, mübariz ruhunu
dəm qoruyan və işıq kimi gələcək nəsələ
rən şeirlərin müəllifi, poetik-bəddi təfəkkürü
ilə əski qaynaqlara söykənən, dil materialı,
bəddi təsvir və ifadələr sistemi ilə təbiətə
və dünyaya münasibətini özünəqaydız qütbünü
nişan verənən yaratıcı enerji ünvanımızdan
biridir. "Kösöv mısırların dilimdə qürbət/
lçərim də qürbət, çölüm də qürbət" - deyə-
rək daha çox qəribəyi ədəbiyyatımızın
ağrı yaddaşına çevirməyə bacaran bu poeziyada
poetik düşüncəmin, intellekt potensialımın
bir hissəsi yaşayır. M.İsmayil bu şeirləri
ilə göstərir ki, harda olmasından asılı olma-
yaraq, şairin yazdığı mısırların qanadında
torpaq, xalq və millət sevgisini - ünvanı,
Sözü ədli vətəne yitirmək olar. Çünki yaxşı
dark edir ki, insan il növbədə, öz yurdunun
şairidir. Bu sabit sənət kredosu və ona sadiq-
liyi isə şairin yaratıcılığını ilk illəri sorgi-
ləyir.

*Manim pisliyim də, yaxşılığım da
Sənin ayağına yazılır, Vətən...*

M.İsmayil ilk şeirlərindən özünün şair
obrazını cizaraq yola çıxır: milli ruhi, müba-
riz əhval-nühiyyəyə, yaşamaq və yaratmaq
həvəsinə köklənən bu şeirlərdə Vətən sev-
dasi daha diri, daha oyaq görünürdü. Şair tə-
biətin gözəlliyini poeziyanın musiqisinə -
sə seyfilyatına çevirməyi bacardı və bu
musiqinin fısıklar ahəngində yaddaşın du-
nyumu tərpədən nidəsi daha zil notları əsdi-
lirdi. Təbiət lirizmi, sevgi həzinliyi içə qorq
olmuş ruhun tarixə və dünənə baxışı, bağlılı-
ğı, müharibəkar marağı dəm öndə idi. İkinci
Dünya müharibəsinin özü ilə gətirdiyi dəğ-
diz mənzərənin ritmi, onun qanlı-qadalı
olayların təsirini şairin yazılı şeirlərində de-
yil, həm də yaddaşına və ruhuna çökən ağrı
kimi tozəhər edirdi:

*...Ağlımz yenicə kəsirdi öndə,
Bir həsrət didirə ürəyimizi -
Bir ad dolarsızlıq öz aramızda.
Umuddan asılan qılınc kimiyyədik-
Analar qınından sıyrıb bizi
Qoymuşdu baxtıyla öz aramızda.*

*Bu yerlə,
bu göylə,
bu dünyə ilə
Eşqiylə, əhdiylə öz aramızda...*

Bolkə buna görə 1990-cı ildə baş verən
20 Yanvar faciəsindən sonra bu qanlı hədi-
sənin bəddi əksini ədəbiyyatda ifadəyə çalı-
şan və vətəndaşlıq qəvəsi ilə işıqlandırın
şairlərdən olur M.İsmayil. Onun faciənin baş
verməsindən az sonra qələmə alınan "Bu
qan yerdə qalan deyil" seri 20 Yanvar faciə-
sinin fəlsəfi-poetik dərində öz bəddi-estetik
siqlətini bu günədək qoruyub saxlayır.

*Dəmə varlığını illət ayıbdır,
Dərdlə öcə düşüb, millət ayıbdır.
Xalqımın köksünə gülülə dayıbdır,-
Qan axır serinin mısırlarından,-
qan, qan, qan!*

*Bir Ay adı, bir gün adı
Tapındığım görkün adı,
Yerdə qalmaz türkün adı,
Yerdə qalmaz yurdun adı,
Yerdə qalmaz qurdun adı,-
Bu qan yerdə qalan deyil,
Bu qan yerdə qalan deyil!*

Sənərlə də millətin yaddaşına həssas,
vəfalı oldu. Bu ağrını, vətən sevgisini, na-
kam şöhid ruhlarının poeziyasının başi üz-
rənə qaldırıb unutmaqğın nişanlarını verdi
şeiirlərində:

Elnarə Akimova

yə, qozavü-qodora verilən qiymətin icimai
tutumu dorindir və yüksək poetik formada
ifadə olunub:

*Göy gövsü-qüzeh,
Altın keçəşən,
Ot üstündən şəh.
Alıb içəşən.*

*Arzuya çatar,
Əşimədin sən?
Göy qurşağımın
Altından keçən...*

*Gətmə desə də
Yadın - yaxınım,
Arıncıca qoşdun
Göy qurşağımın.*

*Günün bələni
Asan çəğımiş,
Yatmayan arzu
Göy qurşağımış.*

*Nə səmir, nə səş,
Nə gövsü-qüzeh,
Ömir nəydi bəş,
Ot üstündə şəh.*

Sızım-sızım sızıylar dağlanmış bir ney kimi
Düyğulari qürbətini yağdırırdın, qarından.
İlləm ənginlərində arayışlar peykimi
Yeniliklər boyulan əski mısırlarından!

Heç əzəldən yoxuymuş səsi-sorağı sanki,
Soruşsan, xəbər verən tapılmaz həyatından.
Sahildə unudulmuş lınamış, bir lınan ki,
Yan almaq gəmilərin çoxdan çıxıb yazırdın...

Yeni deyim tarzi, intonasiya zənginliyi.

Bircə Ana - vətənmiş

o Məmməd İsmayil şair ruhunu daim qoruyan və işıq kimi
gələcək nəsələ ötürən şeirlərin müəllifi, poetik-bəddi təfəkkürü
ilə əski qaynaqlara söykənən, dil materialı, bəddi təsvir və ifa-
dələr sistemi ilə təbiətə və dünyaya münasibətini özünəqaydı-
şız qütbünü nişan verən yaratıcı enerji ünvanımızdan biridir.

yerdə

*Bir zaman yoğrulub qanlı bu torpaq,
Balkə azadlığın mayası qandı?
Cam unumaqdı qanı unumaq,
Qanı unudular unudulandı,
Unumaq sırası sənəmi düşdü?
Unuma, ələ bir an gələ bilər.
Bu gün şahidləri umitsən işdi,
Sabah bulaqlardan gan gələ bilər.*

1990-cı illərdən sonra şairin yaratdığı
daha çox həzin, minor notlar üzərində qərar
tutur. Öhdünü, özünü millətin bir parçası sa-
yan şair onun özünü məqamlarında azadlıq
ideallarının tribun ifadəçisinə çevirir. Üz-
ləydimiz fəci proseslər şairin yaratıcılığında
öz izini qoyur, ağrı, şikayət, qınaq amili ölü
keçorək şairin özü ilə "mən"i arasında çar-
pışmaya, ziddiyyətlərə rəvəc vermiş olur.

*Bu xalq yeddı yerdən zavala gəldi,
Bu xalqın danışın dəli olmadım.
Bu xalqın başına mın bala gəldi,
Mən ki, dözüb durdum, dəli olmadım,
Mən şair deyildəm, atam balası!*

Digər mövzularda da Məmməd İsmayilın
poeziyasında cavanlıq çağlarının nikbin və
çilğın ovqatının, genclik hərarəti, nikbin ruh
və yaşamaq eşqinin yaşadığı mərhələnin
sərt, müdrikəne təsviri ilə əvəzlənmiş gö-
rürük. Hərçənd sərt və müdrik başlanğıc
bu poeziya üçün həmişə xarakterik bir ol
muş. Amma görürsən, su kimi axan zaman da
öz sözünü deyirmiş. Odur ki, şair ömrün ahıl-
lıq kürsüsündə oyoşlib düşən, zaman, insan
haqqında mediativ düşüncələrini bölüşür,
dönəndən bu günə deyil, bu gündən keçmiş
boyların. Şairin "Göy qurşağı" serində tale-

Dağ, dərə, meşə, çəmən, yaylaq, ümu-
mə yol simvolikasına tutunmuş tobiət mənzərə-
ləri, əbəddil axtarışlarının aları insanı
torpaq və təbiətə, zaman və tarixin bir par-
çası kimi görükdürməq əzmi şairin yaratıcı-
lığında əzəli ahəngdəriğini qorumağa da-
vəm edir. Bu mənada M.İsmayilın şeirlərində
dəki bəddinlik, əslində mən buna bəddinlik
de deməzdəm, sadəcə həyatın faniliyi, ömrün
vətənlə-yoxluq moqamı ilə bağlı düşüncələrin
sırayət etdiyi vətə - hansı ki, M.İsmayil bu-
nu da özünəməxsus müdrikliklə bəddi sözün
predmetinə çevirir - şəxsi kədər və ağrı no-
tarlarından, dar düşüncədən uzaqdır. Bu poezi-
yada ölüm, yoxluq həyatın sonu, sonluğudur,
yaşanılan ömrün həlalət səviyyəsidir, insan
ne edirsə-etsin, neco yaşayır-sə-yaşasın, sonu
yoxluğa münəddir - "Ölüm son duracağıdır".
Odur ki, bu şeirlərdəki həyata və ölümə
ayıq-sayıq yanaşma, bəddi-fəlsəfi mühakimə-
lər onları bəddi ünümiləşdirmə səviyyə-
sinə qaldırır.

*Qarib gəcalərin yaxıxusu sərvaxt,
Qürbət güdüclərlə zillim dolanır.
Anam dolanarlar başıma bir vaxt,
İndi ətrafıma ötlüm dolanır.*

*Yox daha içimə hənəməz çölim,
Ömrün ağ günləri qaradan çıxar.
Ölməyin zamanı gəldi, gəl, ötlüm,
Mən ötlüm, gəl mənı aradan çıxart.*

Yaxud:

*Ümidləri küllə olub saqqalında, saçında
Buludu üstü bilər vaxtıxız sənən ocaqlar.
Qismətində düşən nə qərbə bil ayırında
Qatarları yan keçən səssiz dayanacaqlar...*

Dünyə da gözəldi... Ömir də gözəl,
Sınanı göynədən eşq sarı simdi.

*Arsızdan gözünü bağlayan bir əl
Hərđan soruşardı: tap görüm kimdi...*

*Ad sayıb çəkdiyin cılalər həđər
Tapmadın! Boyunđu babalı qaldı.
Çəkildi getmədi üzündən əllər
O vaxıđan gözleri qapalı qaldın...*

*Ümid - korun-korun sönacək ocaq,
İçında sassızca inləyən udu...
Bağlayan bağladı gözünü, ancaq
Qayıdıb açmağı çoxdan unudu...*

*Gör harda fürsəti verdin alından
Gözünü bağlayan korun baxımı?
Sən xoşbəxt olmadın dərđin alında,
Bax sənə dərđ verən dərđ, xoşbəxtdimi?*

Buna baxmayaraq, 90-cı illərdən başlayaraq, çağdaş şeirdə edilən yeniliklər, forma və məzmun axtarışları şairin də poeziyasından yan ötmür. Bu illər şərhində müəlliflər daha çox insan düşüncəsini oynatmağa çalışır, düşüncələrini antitezalar, biri digərini inkar edən fikirlər üzərində qurmaqla şüurlu hərəkətə gətirməyə çalışırdılar. M.İsmayil də yaradıcılığı ilə yeniliyin ön sıralarında görünür, şeirlərində bu oyunun əlamətləri uğurla əksini tapır, poeziyada güclənməkdə olan təmayülü təmsil edirdi. Həm də şairin üçüncü minilliyin "yeni şeir"lə bağlı irəli gələn ideya döyüşlərində yaxından iştirak etməyə hazır olduğunu görükdürdü:

riblik... Adətən, bütün şairlər üçün bunların ikisi daim xarakterik olmuş: vətəndə qorubilik - ki, əsl şair ruhu daim tələ və tənəhdır, ləmə-kandır, zamanın və məkənin fəvqündədir, eləcə də global mənədə şairin dünyaya sığmayan ruhu - bunu da əksər poeziya yaradıcılarının şeirlərində görürük - dünya düşüncəsi fonunda daim işlək, diridi. Dünya işlək-olunmuşdur. İnsan anlamışdır ki, əslində fəni olan dünya yox, o özüdir (biz gəldi-gevirik, sən yaşa dünya - S.Vurgun). İnsanın düşüncələrində, həyata yaşamasında da hakim olan biganəlik, yadlaşma sindromunun zəmini dünyanın insana ayırdığı diqqət(sizlik) pa-

Bir qəđər keçir, "Qəriblik Allahın hədiy-yəsiymiş" deyən M.İsmayil poeziyasına sonralar qəribliyin üçüncü şəklinin ağrılı bir yaşantısı hakim olur. Qürbətini gətirdiyi qəriblik - qəribliyin epizod kimi deyil, ömür kimi yaşantısı...

*Sənə nələr demədim
Keçən bu on üç ildə
Sən də pıçıld, qürbət,
Sən də bir şey pıçıld,
İşdi yalan söyləmə,
Çıxart yalanı, qürbət...
Birca Ana - vətəniş
Yerdə qalana, qürbət.*

"Ömrün uşaqlığı Vətəndi bəlkə, sonra ölmizdən çıxan Vətəndi!" təskinliyi ilə özünü ovutsa da, vətən və qürbət birgəliyi ağırlı yazısı kimi yaşamaqdan başqa çarə tapmır.

**Dünya da gözəldi... Ömür də gözəl,
Sinəni göynədən eşq sarı simdi.**

qalanı, qürbət

*-Bahar, hardan gəlirsən?
-Haqqı bulduğum yerdən.
-Yaz, hayandan gəlirsən?
-Yaşadığım yerdən.
-Güz, hayandan gəlirsən?
-Kazan olduğum yerdən.
-Qış, hayandan gəlirsən?
-Unudduğum yerdən.*

*Ötən ömrün yaşında,
Quzey yaxasında mən.
Gün bulud arxasında
Qürbət arxasında mən.*

*Varmı vərən bir soruq
Nərdəyəm mən, nərdəyəm?
Yaddaşına yaxşı bax,
Unuduğum yerdəyəm.*

Maraqlı məqam budur ki, M.İsmayilın istənilən mövzulu şeirlərində bütün ovaq və çalarlar bir yekuna götürüb çıxaran məntiqi ifadə edir. Bütün mövzuda yazdığı nümunələrdə sevgi adlı duyğu niəmət və səhmannəddir. Xalqına, vətəninə, tozibət, ata və anaya, qadına, dosta... Hamısı küll halında sevgi həzlinliyi içrə anılır. Bəlkə də bu səbəbdəndir ki, M.İsmayilın qürbət həyatı da miqyaslı kədərli həzrin orbitində qərar tutur. Gərəkə qoyulan, sevgi ilə yaşanan ömrün "Vətənin bütün yolları"Arıxdır qürbətə çıxdı" misralarında təoaüssif nidasına köklənməsi həssas şair ruhu üçün asan başa gəlir.

M.İsmayilın şeirlərində həzin bir qürbət simvolikası var. Bu simvolikanın çəkib poeziyada daim mövcud olmuş üç şəkli, üç istiqaməti olub həmişə: vətəndə qorubilik, insan ruhunun dünyada qorubliyi və qürbətə qe-

*Na ordadı, nə burda,
Bəs nəyləsin bu asi?
Bir ömür vuruvarıdu
Vətən qürbət arası...*

*Qapını döyə-döyə
Ön ildə vaxtı alır.
Bəlkə bir gün gəriyə
Qoytumaq ehtimalı...*

*Vətən... sındı o şişə,
Barkinə varılan sən.
Kimin yadına düşər
Yaddan çıxarılan sən...*

XX əsrin sonlarında bir-birinin ardınca baş verən məlum olaylar çağdaş insanın dünyaya, kainatı, Tanrı və ən əsası, özü ilə bağlı təsəvvürlərini modifikasiyaya uğradı. Çəgin insani daha çox bəhrən ab-havasını yaşamağı ölüdükdən, poetik "mən"ini də bu ovaq üstündə kökləməli oldu. Belə məqamlarda M.İsmayil da içinə dolan bu narahaatlığın ağırlığı altında bir də poetik yaşayımı qorumağa çaba göstərir: "Tələ ilə baş-baş/Durub oğulsan yaşa". Bu dəfə onun dünya ilə dialoqunun özgə hava-havacatları sən əldəngini isə sezənmək mümkün olmur:

*Bu yerlər göylərin kəsik dilimi,
O yerə, bu göyə maraqa acıyam!
Çarmıxa çəkmişəm nəçə ilimi,
Mən başdan-ayağa dər ağacıyam!*

Bütün və faciə sarsıntılar qarışığında ruhu-nu tirmək təhlükəsi ilə üzleşən şairin bu söhbəddən dünyadan şikayəti təbiiədir. Çünki şair ruhu nə qədər göylərlə əlşəssə də onun

varlıq, gerçəklik, bir çox başqa yaşamlarla bağlı düşüncələri məhz, bu obraz vasitəsilə təəcəssümünü tapır. Dünya obrazı poeziyada daim fəniliyin rəmzi kimi ("Dünya mənim, dünya sən, dünya heç kimin"- M.Araz) xarakterizə olunsada, nəhayətində bir də dərək duracaq, yaşayacaq yeri kimi də işlək olmuşdur. İnsan anlamışdır ki, əslində fəni olan dünya yox, o özüdir (biz gəldi-gevirik, sən yaşa dünya - S.Vurgun). İnsanın düşüncələrində, həyata yaşamasında da hakim olan biganəlik, yadlaşma sindromunun zəmini dünyanın insana ayırdığı diqqət(sizlik) pa-

göstərməklə yanaşı, onun axtarışlarına yeni istiqamət açılmışdır. Bu şeirlərdə əsas, fərqli olan nəsnə şəhər, vətən anlayışlarının dü-nəndən fərqli şəkildə sərğilənmələridir. Onlarda şəhər, daha geniş kontekstədə vətən anlayışının şeirə gətirilməsi məqamı daha çox işıyan, etiraz xarakterli dəşiyir. Hətta üçüncü minilliyin əvvəllərində sərğilənən bu etiraz müstəşkilik dönmənin ilk on ilinin poeziyasında ki revanışat olmaqta, ondakı radikal mövqə ilə müqayisə etmək də olar. Bu dövr şeirlərində vətən anlamı insan için çöküşü, dərın bəhranı ilə harmonik verilir, milli-mə-

yından qaynaqlanırdı. Müasir insan sərəto-geyən yeniləşmələri, texnolog sivilizasiya-nın pik inkişafını, onu lazımsız şeyə çevirən hakimiyyət, güc əmilini laqeydliklə izləyir, dünya prosesləri fonunda unudulan insani - görünməz, eşidilməz olan fərd problemlərini her vohlə qabartmağa çalışırdı. Bu dövr poeziyasında hakim olan çöküş ruhunun kö-kündə də bu əmil dayanırdı. "Son duracaq" isə deyəson, ölmüş yox, Tanrı məqamı idi:

*Unudulmaq növbəsi...
Mənim də gəldi sıram,
Bizi ölümə çəkən zaman aradı bəlkə,
Onu səvmək var ikən kimdən, nədən gorsurum,
Hər kəsin qəlbindəki sevgi Tanrıdır bəlkə.*

*O ovçu, dərđ sürəkci...
Unudulmaq növbəsi...
Mənim də gəldi sıram,
Bizi ölümə çəkən zaman aradı bəlkə,
Onu səvmək var ikən kimdən, nədən gorsurum,
Hər kəsin qəlbindəki sevgi Tanrıdır bəlkə.*

90-cı illərdən başlayaraq poetik düşüncə məkanını zəbt edən daha bir təmayülü rast gəlinir. Vaxtilə poetik fikri məşğul edən kənd, el-oba, doğma ocaq məfhumları öz yerini daha çox şəhər, vətən anlayışlarının təs-virinə verməyə başlayırdı. Bu ifadələr əlbəttə, daim poetik sözün təəcəssümünə çevrilmiş, bu və ya digər şəkildə seirimizin ossaq qanadını təmsil etmişlər. Lakin müstəşkilik dövrü poeziyasına nəzər saldıqda onun şəhər həyatına həssaslığını, bu mövzusun seirimizini aparıcı qollarından birinə çevrildiyini görürük. Bu mövzu poeziyamızın ictimai-sosial məqamlara mövqeyinin güclənməsinə təsir

nəvi-əxlaqi idealların tənözüllə uğradığı yer(lərdən), natur-fəlsəfi qatlardan nəşət tapır. M.İsmayil isə vətənlə bağlı şeirlərində sınımsız, dəyişməz əxlaqi-mənəvi dəyərlər axtarır, əməl pessimizmə qapılır, bu dəyərləri məhrab kimi tapındığı Sözlün yaşa-mında, gücündə, schrinde tapır. Onun üçün vətən eke sənətin var olduğu məkəndədir, şairin içinin "sənətin qürbətindən sənətin vətə-ninə" doğru yol alan və daim sabit qalan mövqeyindədir. Vətənlə bağlı işıqlı və kövrək hissələr onun misralarında yaşanan on qüvvətli və səmimi duyğulardandır.

*Gədərsən, məchula yol gədərsən,
Qürbət, bir açılmaz sirdən başlıyır.
Burunun ucunu göynədən vətən
Yadına düşüydü yerdən başlıyır.*

*Gədərsən, vətənin qalar vətəndə,
İçinin içində köz vətən olar.
Dərdinə, sarına vətənsən sən də,
Qürbətə sənə də söz vətən olar.*

Şeirlərinin birində "Qoymayın dünyanı adlılaşmoye" deyir M.İsmayil. Onun poeziyasının ümumi ahəngi indiki də bu niyyətin ifadəsinə yönəlmişdir. Hamıya, bəlkə hamıdan əvvəl özünə adlılaşan dünyanı sahliq taxtdan salmağa üçün qürbət həzlininə baxma-yaraq səvməkdə və ona innamətdə davam edir. "Bəlkə ordular da dayanar/Bu sevginin ötündə"...

Məmməd İsmayil poeziyası bu inamdan və ona doğru yol alan sənətdən başlayır.